

Taalvoorschriften in lesmateriaal voor het Fries

Een draagvlakonderzoek onder professionals

HENK WOLF

In hoeverre corresponderen de taalvoorschriften in lesmateriaal voor het Fries nog met de werkelijkheid? Door middel van een vragenlijst is bij professionele gebruikers van het Fries nagegaan of er voor algemeen voorgeschreven regels nog wel draagvlak bestaat in de Fries sprekende en schrijvende gemeenschap. Het blijkt dat er brede steun is voor slechts 38 van de 61 voorgelegde voorschriften. Er zijn ook voorschriften waarover twijfel bestaat en voorschriften die in de maatschappelijke praktijk niet functioneren.

In Grote Opdracht 2 van het vernieuwde leerplan Fries staat: ‘Leerlingen leren om effectief te communiceren in correct Fries’ (Grutte opdrachten ferzje 5, 2020, p. 3). Wat er onder ‘correct Fries’ wordt verstaan wordt echter nergens gespecificeerd. Ook het examenprogramma (College voor Toetsen en Examens, 2017) geeft geen richtlijnen die de docent helpen correct van incorrect Fries te onderscheiden.

Op de lerarenopleiding Fries en op de pabo van NHL Stenden Hogeschool in Leeuwarden wordt als norm voor de spelling de zogenaamde Steatestavering van 2015 aangehouden, te vinden op de website taalweb.frl.

Deze regels zijn door de provincie Friesland vastgesteld. Voor 2015 hanteerde het onderwijs de vorige, eveneens door de provincie vastgestelde, Steatestavering van 1980. De spellingnorm is daarmee in zijn algemeenheid eenduidig gebaseerd op één autoriteit. Als norm voor verzorgde taal hanteren deze opleidingen of de taal de voorschriften volgt in het lesmateriaal van de Afûk (Algemiene Fryske Underrjochts Kommisje). Deze zijn onder andere te vinden in Eisma & Popkema (1989), Stienstra & De Vries (1997) en Palstra & Van der Meer-Pasma (2013). Ze worden toegepast in de methoden Studio F (voor het basisonderwijs), *Freemwurk* (voor het voortgezet onderwijs) en *Skriuwwar Frysk* (voor volwassenenonderwijs) en ook in de digitale leermethoden Studio 8 (voor het basisonderwijs), *Searje 36* (voor het voortgezet onderwijs) en *eduFrysk* (voor volwassenenonderwijs). De Afûk is betrokken bij de ontwikkeling van al deze methoden. Deze voorschriften voor taalverzorging zijn veel minder eenduidig dan de spellingregels. De boeken van de Afûk spreken elkaar soms tegen in hun norm en de bereidheid onder taalgebruikers om zich naar de Afûk-norm te schikken is beperkt, zoals Breuker (1992, 1993 en 2001) beschrijft. Dat blijkt ook uit

het openlijke verzet van een aantal onderwijsmensen, schrijvers en wetenschappers tegen een voorstel van de Fryske Akademy om een strakkere lexicale norm voor het geschreven Fries te gaan hanteren. Deze is te vinden op taalweb.frl in de *Foarkarswurldlist* (zie Wolf, 2014). Van der Meer-Pasma (2019) concludeert op basis van onderzoek onder professionele taalgebruikers dat de door de Fryske Akademy gepropageerde norm door de taalgemeenschap niet is overgenomen. Ook geven docenten tijdens congressen aan soms bewust af te wijken van de Afûk-norm, omdat ze van mening zijn dat die in de praktijk niet functioneert. Studenten aan de lerarenopleidingen Fries en op de pabo vragen ook geregeld naar de maatschappelijke geldigheid van voorschriften die ze leren.

Verder onderzoek naar de maatschappelijke aanvaarding van de normen uit het Friese leermateriaal is er bijna niet. Sjölin (1976) schrijft dat de Friese spreektaal vrijwel ongenormeerd is. Dykstra (2001) schrijft dat de redactie van het grote wetenschappelijke *Woordenboek der Friese Taal* zo’n duizend Nederlandse leenwoorden van het afkeurende label H (Hollânsk, ‘Nederlands’) heeft voorzien. Verder zijn er verschillende wetenschappelijke publicaties over een veelbesproken syntactische kwestie: het plaatsen van het hulpwerkwoord vóór het bijbehorende hoofdwerkwoord, zoals in het Nederlandse ‘... dat ik dat wil doen’. Wolf (1994) en Ytsma (1995) laten op basis van een *real-time*-onderzoek zien dat het hier een generatiekwestie betreft: rond 1978 geboren Friezen gebruikten deze volgorde zowel op twaalf- als op zestienjarige leeftijd massaal, terwijl hun ouders die niet gebruikten en er zeer negatief over waren. De signalen dat niet alle taalverzorgingsvoorschriften uit de leermiddelen maatschappelijk lijken te functioneren en het ontbreken van onderzoek naar de juistheid van die signalen, vormden voor mij de aanleiding om van een aantal voorschriften na te gaan wat

het draagvlak ervoor is. Het gaat mij daarbij nadrukkelijk niet om draagvlak bij de gehele Friestalige gemeenschap. Breuker (1993, 2001) noemt de mensen die kennis hebben van door codificatie genormeerd Fries, en dit zelf ook spreken en/of schrijven T1-gebruikers (met een hoofdletter). Hij contrasteert deze groep met t1-gebruikers (met een kleine letter): de Friezen die niet vertrouwd zijn met de gecodificeerde voorschriften en die zich voor hun norm hoofdzakelijk of uitsluitend baseren op de spreektaal van hun omgeving. Deze t1-gemeenschap wil ik niet in het onderzoek betrekken. Het gaat mij erom om te kijken of het bestaande lesmateriaal leerders goed voorbereidt op lidmaatschap van de T1-gemeenschap

Onderzoeksvraag

Doel van dit onderzoek is om te achterhalen welke in het bestaande lesmateriaal voor het Fries opgenomen voorschriften voor taalverzorging door de T1-gemeenschap als zinvol dan wel achterhaald worden beschouwd.

Selectie van de voorschriften

Het onderzoek omvat niet alle gebruikelijke voorschriften, maar een selectie van 61 grammaticale en lexicale voorschriften. Deze selectie is gemaakt door mij als onderzoeker, op grond van de volgende criteria:

- Het voorschrift heeft betrekking op een kwestie die zich in de praktijk geregeld voordoet en dus niet op zeer obscure kwesties;
- Het voorschrift moet onder professionele gebruikers van het Fries (met name docenten en correctoren) algemeen bekend zijn. Ik heb een selectie gemaakt op grond van ruim twintig jaar ervaring als docent Fries, corrector en medewerker aan leermateriaal voor het Fries.
- Het aantal voorschriften dat op een schaal

getest kon worden, kan door technische beperkingen niet groter zijn dan tien.

Gekozen zijn de volgende voorschriften:

1. De werkwoordvolgorde hoofdwerkwoord-hulpwerkwoord is niet acceptabel.
2. De uitspraak van het als -ii- geschreven foneem als een tweeklank is niet acceptabel.
3. Het gebruik van het hulpwerkwoord *gean* ('gaan') bij andere hoofdwerkwoorden dan *sitte/steane/lizze/hingje* ('zitten/staan/liggen/hangen') is niet acceptabel.
4. Het gebruik van het hulpwerkwoord *bliuwe* ('blijven') bij hoofdwerkwoorden die een actie aangeven, is niet acceptabel.
5. Het gebruik van het werkwoord *ferjitte* ('vergeten') met de vergetende persoon als onderwerp is niet acceptabel.
6. Het gebruik van de uitgang -e achter bijvoeglijke naamwoorden die tussen een bezittelijk voornaamwoord en een onzijdig zelfstandig naamwoord staan, is niet acceptabel.
7. 'Brouwen' (het vormen van de r-klank met de hui) is niet acceptabel.
8. Het gebruik van *as* voor het nevenschikkende voegwoord 'of' is niet acceptabel.
9. Het gebruik van *at* in de betekenis 'als, indien' is niet acceptabel.
10. De volgende items zijn in geschreven Fries niet acceptabel:
  - *(n)ergens* ('(n)ergens'),
  - *beneden* ('beneden'),
  - *beslisse/beslissing* ('beslissen/beslissing'),
  - *blond* ('blond'),
  - *boven* ('boven'),
  - *broad* ('brood'),
  - *burger* ('burger'),
  - de noordelijke westelijke dialectvormen *seze* ('zeggen') en *leze* ('liggen/leggen'),
  - *dik* ('dik') in toepassing op platte voorwerpen,
  - *dik* in toepassing op mensen,
  - *dy't* als betrekkelijk voornaamwoord bij

- onzijdige zelfstandige naamwoorden,
- *ferdryt/ferdritich* ('verdriet/verdrietig'),
- *foarbereide* ('voorbereiden'),
- *folg(j)end* in tijdsaanduidingen.
- *frouwen* ('vrouwen'),
- *gebeure* ('gebeuren'),
- *gereedskip/gereedkap*,
- *hânskoe/hânskoech* ('handschoen'),
- het idioom *gean foar* in de betekenis 'sterven naar',
- het voltooid deelwoord *waske* ('gewassen'),
- *iderien* ('iedereen'),
- *keus/keuze* ('keus/keuze'),
- *knuffelje* ('knuffelen'),
- *koeien* ('koeien'),
- *kowen* ('koeien'),
- *leide/leiding* ('leiden/leiding'),
- *leuk* ('leuk'),
- *lytsbern* ('kleinkind(eren)'),
- *meervouden* op -es (met Nederlands equivalent als *gemeente, boete*)
- *meervouden* op -es (zonder Nederlands equivalent als *mole, mûne*)
- Nederlandse namen uit de tijd van de gulden (*gulden, stuiver*),
- *neefke* en *nichtsje* voor de kinderen van een broer of zus,
- *neus* ('neus'),
- *oksels* ('oksels'),
- *overtreffende trappen* met *meast*,
- *pindakaas* ('pindakaas'),
- *plas* ('plas'),
- *saterje* ('zaterdag'),
- *seis* ('zeis'),
- *skeide* ('scheiden'),
- *skieppen* ('schapen'),
- *skoen/skuonnen* ('schoen/schoenen'),
- *sleutel* ('sleutel'),
- *snoep* ('snoep'),
- *teruch* ('terug'),
- tijdsaanduidingen met *elk(e)*,
- *verkleinwoorden* eindigend op -rtsje,
- *welk(e)* ('welk(e)'),
- Woudfriese [j]-vormen waarvoor het

- Klaaifries een vorm met [w] heeft (zoals *bja(r)tsje* 'spelen'),
- *wurdeboek* ('woordenboek'),
- *yn elk gefal* ('in elk geval'),
- Zuidwesthoekster vormen met [ö] of [o] waar het Kleifries [wa] heeft,

Method

In een online-vragenlijst¹ hebben de deelnemers aangegeven hoe aanvaardbaar zij het vonden als de hierboven genoemde voorschriften werden overtreden

Deelnemers

Aan het onderzoek hebben 55 personen deelgenomen, anoniem. Ze zijn geworven via een oproep tot deelname met een link naar de online-enquête op de Facebookgroepen *Leraar Frysk* (ongeveer 150 leden), *Frysk op 'e pabû* (ongeveer 150 leden) en *Foar de taalspegel* (ongeveer 70 leden) die zich alle drie richten op mensen die in verband met hun beroep, opleiding of interesse bovengemiddeld vertrouwd zijn met genormeerd Fries. Verder is vier mensen op Facebook van wie bekend is dat ze veel Fries lezen en schrijven verzocht om de vragenlijst in te vullen.

Bij de werving is voor deze kanalen gekozen vanwege de beperkte bekendheid met de gecodificeerde taalvoorschriften voor het Fries bij een groot deel van de Friestaligen. Volgens de *Taalatlas* (2015) kan slechts 14,5 procent van de inwoners van Friesland goed tot zeer goed Fries schrijven. Minder gerichte werving via algemenere Friestalige of op het Fries gerichte groepen zou dan ook leiden tot een ongewenst groot aandeel *tr*-respondenten. In de termen van Breuker (1993): het doel van dit onderzoek was dat leden van de *Tr*-groep zich over de voorschriften zouden uitspreken en niet leden van de *tr*-groep, zodat een oordeel over de *Tr*-normen ook echt van de *Tr*-gemeenschap zou komen.

Aangenomen is dat de personen die via de gekozen groepen en via directe benadering respondent zijn geworden, in overgrote meerderheid bij de *Tr*-groep horen.

De links zijn op 4 januari 2019 rond 17.00 uur online geplaatst. De dataverzameling is ruim twee dagen later, op 6 januari 2019 rond 20.00 uur, afgesloten door de vragenlijst onbereikbaar te maken. Ik heb voor deze redelijk korte termijn gekozen omdat deze voldoende respondenten had opgeleverd (ruim een derde van het aantal leden van elk van de drie Facebookgroepen) en omdat ik wilde voorkomen dat de link naar de vragenlijst zou worden gedeeld met grote groepen personen die niet tot de *Tr*-gemeenschap behoren.

Opzet

Alle items zijn geplaatst in de gratis versie van het online-enquêteprogramma *SurveyMonkey*. Daarin kunnen tien vragen worden gesteld, waarin weer deelvragen kunnen worden opgenomen.

De aanvaardbaarheid van negen grammaticale (syntactische en fonologische) taalvoorschriften werd onderzocht door de deelnemers te vragen hoe aanvaardbaar ze het vonden als het voorschrift werd overtreden, waarbij steeds een voorbeeld werd gegeven. De aanvaardbaarheid moest worden uitgedrukt op een balk met helemaal links *striemin Frysk* ('zeer slecht Fries') en helemaal rechts *modern geef Frysk* ('modern goed Fries'). De deelnemers plaatsten een balletje op de plaats op de balk die het best bij hun oordeel paste. Aan de balk is een vierpuntschaal gekoppeld. De software vertaalde de positie van het balletje in een van de cijfers van 1 tot en met 4 en berekende van alle vragen het gemiddelde en de standaardafwijking.

De negen grammaticale (fonologische en syntactische) taalvoorschriften waarover in de vorige alinea wordt gesproken, zijn aan de informant voorgelegd zonder een onderscheid te maken tussen registers, zoals

geschreven taal of informele taal. Dat is wel gedaan voor de 52 overige items, die hoofdzakelijk lexicaal van aard waren.

Om te voorkomen dat de informanten uit onzekerheid voor de strengste norm zouden kiezen, moesten ze deze overige items beoordelen op hun aanvaardbaarheid in informeel schriftelijk Fries. Als voorbeeld van gebruikssituaties werd in de instructie genoemd: 'kinderboeken, speelse romans, Facebook, posters enz.' Die instructie maakte duidelijk dat er niet gevraagd werd naar een norm voor de allermeest voorkomende situaties en ook niet om zeer informeel schriftelijk taalgebruik, zoals in sms'jes en appjes. Het oordeel was hier binair: de deelnemers moesten de items aanvinken die ze als aanvaardbaar beschouwden.

Data-analyse

Zowel de negen geschaalde als de 52 binair beoordeelde items zijn door de software van SurveyMonkey gekoppeld aan een oordeelsscore tussen 1,0 (striemin Frysk) en 4,0 (modern geef Frysk). Van deze oordeelsscores is voor elk item het gemiddelde (met één decimaal) en de standaardafwijking berekend. Besloten is om een gemiddelde oordeelsscore van 2,0 of lager te benoemen als afkeuring van

het bevroegde item. Dit oordeel geeft aan dat de oordeelsscore in het laagste tertiel van de schaal ligt. Oordeelsscores van 3,0 of hoger, die in het hoogste tertiel van de schaal liggen, zijn benoemd als goedkeuring. Tussentijdse oordeelsscores (in het bereik 2,1-2,9) zijn benoemd als twijfelgeval: de T1-gemeenschap heeft daarover geen duidelijk afkeurend of goedkeurend oordeel.

Van de 52 overige items is berekend door hoeveel van de deelnemers het als aanvaardbaar is gemarkeerd. Dit aanvaardingspercentage is afgerond op één decimaal. Een aanvaardingspercentage van 39,9 procent of minder is benoemd als afkeuring van het bevroegde item. Aanvaardingspercentages van 61,1 procent of hoger zijn als goedkeuring van het bijbehorende item benoemd en items met een aanvaardingspercentage in het bereik 40,0-60,0 procent zijn als twijfelgeval benoemd.

Resultaten

Functionerende voorschriften

Twee van de voorschriften in het onderzoek zitten in het laagste tertiel. Het overtreden

vraag-nummer	item	perc. 'striemin Frysk'	gemiddelde oordeelsscore	standaardafwijking
V1	Wat is uw mening over het gebruiken van de Nederlandse werkwoordvolgorde, zoals in de volgende zin: 'Soest my dêr wat mear oer kinne fertelle?' ('Zou je me daar wat meer over kunnen vertellen?')	75%	1,4	0,8
V2	Wat is uw mening over het gebruiken van de tweeklank 'ie' in woorden die vanouds een lange 'ii' hadden, zodat het verschil tussen 'wiid' ('nat') en 'wiet' ('nat') niet meer te horen is?	56%	1,5	0,7

Tabel 1. Functionerende voorschriften

ervan wordt door een zeer ruime meerderheid van de deelnemers afgekeurd. Het betreft de in tabel 1 weergegeven twee voorschriften.

Bij V1 (werkwoordvolgorde) bestond een grote eenstemmigheid: de standaardafwijking is slechts 0,8 en maar liefst 75 procent van de respondenten plaatste het balletje uiterst links op de balk (bij striemin Frysk). Dat sluit aan bij mijn waarneming dat overtreding van deze veelbeschreven vernieuwing in het Fries bij

normbewuste Friezen op sterke afkeuring kan rekenen. Zie voor wetenschappelijke literatuur daarover het eerdergenoemde Wolf (1994) en Ytsma (1995). Zie voor de opname van de bewustwording ervan in de didactiek bijvoorbeeld Gezelle Meerburg et al (2017, p. 16) en Varkevisser & Walsma (2018, p. 51).

Het oordeel over V2 (tweeklank in plaats van lange klinker) werd iets minder uitgesproken negatief beoordeeld, maar ook daar

item	aanvaardingspercentage
ik haw it waske ('ik heb het gewassen'); twa skiep(p)en ('twee schapen'), twa koeien/kowen ('twee koeien')	2
skulle, skolle ('school'); seis (=seine) ('zeis')	6
twa moles/mûnes ('twee molens'); ien skoer, twa skuonnen ('één schoen, twee schoenen')	8
brommertsje, beartsje ('brommertje, beertje')	9
bja(r)tsje, fjarke ('spelen, vork'); leide, leiding ('leiden, leiding')	13
seze, leze (=sizze, lizze) ('zeggen, leggen/liggen'); wurdeboek ('woordenboek')	17
hânskoen, hânskoech ('handschoen'); ferdryt, ferdritich ('verdriet, verdrietig'); lytsbern ('kleinkind(eren)')	19
it jonkje dy't dêr rint, it famke dy't ... ('het jongetje/meisje die daar loopt ...'); boven ('boven'); frouwen ('vrouwen')	21
iderien ('iedereen'); neus ('neus'); beneden ('beneden'); foarbereide ('voorbereiden')	23
burgerij, ynburgerje ('burgerij, inburgeren'); skeide, skeiding ('scheiden, scheiding')	25
gereedskip, gereedskap ('gereedschap')	26
de meast moaie, it meast nijsgjirrige ('de meest mooie, het meest interessante'); welk(e) ('welk(e)')	30
folg(j)ende wike/moanne/jier ('volgend(e) week/maand/jaar'); gebeure ('gebeuren'); ergens, nergens ('ergens, nergens'); keus, keuze ('keus, keuze')	34
oksels ('oksels'); plas (=puozze) ('plas')	36
yn elk gefal ('in elk geval'); snoep ('snoep')	38

Tabel 2. Afgekeurde items

gaf een absolute meerderheid van 56 procent het oordeel *striemin Frysk* (zeer slecht Fries). Van de overige items uit V10 hadden er 36 een aanvaardingspercentage van minder dan 40,0 procent, waardoor het voorschrift dat ze verbiedt als functionerend wordt beschouwd (zie tabel 2).

De items in tabel 2 vormen een amalgaam van dialectvormen (zoals *skulle*, *seze*, *leze* en *bjartsje*), woorden die in de *Tr*-spreektaal heel algemeen zijn (zoals *ferdryt*, *boven* en *welk(e)*). Opvallend is de brede afkeuring van *iderien*, dat in de negentiende eeuw nog heel algemeen was in de schrijftaal, maar in de twintigste eeuw door het strenger worden van de gecodificeerde norm buiten de schrijftaal is komen te vallen.

Twijfelgevallen

Over vijf voorschriften zijn de meningen te sterk verdeeld om te kunnen zeggen dat overtreding ervan duidelijk wordt af- dan wel goedgekeurd. De beoordeling ligt in het bereik 2,1-2,9, dus in het middelste tertiel. De verdeeldheid is niet alleen te zien aan de gemiddelde beoordelingscore, maar ook aan de grote spreiding van de oordelen: de standaardafwijking is overal 0,9 of groter (zie tabel 3).

Van de overige items bij V10 vallen er acht in het bereik 40,0-60,0 procent, waardoor ze als *twijfelgeval* zijn gecategoriseerd. Zie tabel 4.

Opvallend is dat *slutel* niet lager scoort, terwijl dat in het lesmateriaal al vroeg als neerlandisme wordt afgekeurd. Opvallend is verder dat de vrij nieuwe, aan het Engels ontleende constructie met *gean foar* (= streven naar) niet veel breder wordt afgekeurd.

Achterhaalde voorschriften

Het onderzoek laat zien dat niet alles wat volgens de leerboeken wordt afgekeurd, ook door de *Tr*-gemeenschap van bewuste en kundige gebruikers van het Fries wordt afge-

keurd. Gemeten naar de brede aanvaarding van overtredingen ervan, kunnen de twee voorschriften in tabel 5 als achterhaald worden beschouwd. De gemiddelde oordeelsscore zit in het derde tertiel. Het gebruiken van *ferjitte* op de Nederlandse manier wordt door 38 procent van de respondenten als 'modern geef Frysk' beschouwd, het gebruik van verbogen bijvoeglijke naamwoorden tussen een bezittelijk voornaamwoord en een onzijdig zelfstandig naamwoord door 42 procent.

Bij V10 hadden de volgende items een aanvaardingspercentage van 60 procent of meer (tabel 6):

Leuk gold lang als een af te keuren ontleening aan het Nederlands, maar het wordt nu algemeen gebruikt en is ook veelvuldig op schrift te vinden. Dat het door een meerderheid van de deelnemers wordt goedgekeurd, is dan ook geen wonder. *Elk(e)* in tijdsbepalingen wordt in de lesmethoden nog algemeen afgekeurd ten gunste van *alle*, maar de *Tr*-gemeenschap heeft er in meerderheid geen moeite meer mee. Ook het *-s*-meervoud van woorden op een toonloze *-e*, in de leerboeken nog afgekeurd, wordt breed aanvaard, net als de vormen *blond* (in plaats van *ljocht*) en *dik* (in plaats van *grou*).

Discussie

Algemeen

Hoewel er op details verschillen bestaan, herhaalt het lesmateriaal voor het Fries doorgaans dezelfde set voorschriften voor taalverzorging. Daarbij wordt niet kritisch de vraag gesteld of deze voorschriften allemaal nog wel functioneren. Dat de taalvoorschriften uit het lesmateriaal maar in een deel van de Friestalige gemeenschap functioneren, de zogenaamde *Tr*-gemeenschap, was al bekend uit eerder onderzoek. Zie bijvoorbeeld Breuker (2001). Of die voorschriften in de *Tr*-gemeenschap

vraag-nummer	item	gemiddelde oordeelsscore	standaardafwijking
V7	Wat is uw mening over het uitspreken van de [r] achter in de mond in plaats van met het puntje van de tong (het zogenaamde 'brijkjen' of 'brouwen')?	2,2	1,0
V3	Wat is uw mening over het gebruiken van het hulpwoord 'gean' bij andere werkwoorden dan 'sitte', 'stean', 'hingje' en 'lizze'? Voorbeelden: 'It giet moarn reinen' ('Het gaat morgen regenen'), 'Giest dêr wolris iten?' ('Ga je daar weleens eten?'), 'Wat gean(e) jim dwaan?' ('Wat gaan jullie doen?'), 'Hy gie efkes in krante heljen.' ('Hy ging even een krant halen'), 'Se gean(e) yn maart trouwen' ('Ze gaan in maart trouwen').	2,4	1,0
V8	Wat is uw mening over het gebruiken van 'as' waar het Nederlands 'of' gebruikt? Voorbeelden: 'Is it foar Jan as foar Pyt?' ('Is het voor Jan of voor Piet?'), 'Dêr leinen twa as trije ferskillende broeken' ('Daar lagen twee of drie verschillende broeken'), 'Wa soe it winne: Jitske as Sjoerd?' ('Wie zou het winnen: Jitske of Sjoerd?'), 'Jou my mar in stik as trije' ('Geef mij er maar een stuk of drie').	2,4	1,1
V4	Wat is uw mening over het gebruiken van het hulpwoord 'bliuwe' bij werkwoorden die een actie aangeven? Voorbeelden: 'Bliuwst dêr no oer trochgean?' ('Blijf je daar nu over doorgaan?'), 'It bliuwt noch wol in pear dgen reinen' ('Het blijft nog wel een paar dagen regenen'), 'Se woe noch efkes lústerjen bliuwe' ('Ze wou nog wel even blijven luisteren').	2,6	0,9
V9	Wat is uw mening over het gebruiken van 'at' als synoniem van 'as'? Voorbeelden: 'At it reint, wurde wy wiet' ('Als het regent, worden we nat'), 'Ik doch allinnich mar mei at myn neef ek meidwaan mei' ('Ik doe alleen maar mee als mijn neef ook mag meedoen').	2,7	1,0

Tabel 3. Twijfelgevallen (voorschriften)

item	aanvaardingspercentage
beslisse, beslissing ('beslissen, beslissing'); saterje (=saterdei, sneon) ('zaterdag'); sleutel ('sleutel')	42
pindakaas ('pindakaas')	49
knuffelje ('knuffelen')	53
neefkes, nichtsjes (=omke/tantesizzers) ('neefjes, nichtjes')	55
in dik boek ('een dik boek')	57
ik gean foar goud, we gean(e) derfoar ('ik ga voor goud, we gaan ervoor')	58

Tabel 4. Twijfelgevallen (overige items)

vraag-nummer	item	perc. 'modern geef Frysk'	gemiddelde oordeelscore	standaardafwijking
V5	Wat is uw mening over het gebruiken van 'ferjitte' met de vergeetachtige persoon als onderwerp van de zin? Voorbeelden: 'Ik ferjit hieltyd wêr't se wennet' ('Ik vergeet steeds waar ze woont'), 'Hy wie it adres fergetten' ('Hij was het adres vergeten'), 'Alle minsken ferjitte wolris wat' ('Alle mensen vergeten weleens wat').	38%	3,1	0,8
V6	Wat is uw mening over het gebruiken van een -e achter het bijvoeglijk naamwoord in woordgroepen als 'har nije adres' ('haar nieuwe adres'), 'ús te lege oanrjocht' ('ons te lage aanrecht'), 'har grize flierkleed' ('haar grijze vloerkleed')?	42%	3,1	0,8

Tabel 5. Achterhaalde voorschriften

item	aanvaardingspercentage
elk(e) dei/wike/jier ('elk(e) dag/week/jaar'); twa gemeentes, twa boetes ('twee gemeentes, twee boetes')	60
leuk ('leuk'); blond hier ('blond haar'); in dikke man ('een dikke man')	66

Tabel 6. Goedgekeurde items

zelf allemaal wel breed gedragen werden, was tot nu toe niet bekend. Dat die gemeenschap niet bereid was de door de Fryske Akademy in 2015 gepresenteerde nieuwe lexicale normen over te nemen, was dankzij het onderzoek van Van der Meer-Pasma (2019) bekend, maar over de aanvaarding van de al veel langer bestaande en min of meer canonieke taalvoorschriften was heel weinig bekend.

Dit onderzoek laat zien dat nog veel van die voorschriften door de Tr-gemeenschap als norm voor 'goed Fries' worden beschouwd, maar dat geldt zeker niet voor alle voorschriften. De norm van de leerboeken is ook bij mensen die professioneel met de Friese taal omgaan niet per se de maatschappelijke norm van de Friese Tr-gemeenschap. Dat rechtvaardigt de vraag of het leermateriaal wat norm betreft niet herzien moet worden om het maatschappelijk relevant te houden.

Overwegingen

Kritiek op de gekozen methode is zeker mogelijk. Hieronder staan enkele overwegingen bij de opzet van het onderzoek. Wat betreft de gebruikte schalen: een genuanceerd oordeel geven was niet altijd mogelijk, doordat een neutrale middenpositie in de oordelen ontbreekt en doordat er bij 52 items slechts goed- of afkeuring kon worden aangegeven. Daar is zeker kritiek op mogelijk, maar in het onderwijs zullen docenten ook steeds moeten kiezen of ze een vorm laten staan, dan wel die fout rekenen. Dat binaire karakter van de keuze in de onderwijspraktijk rechtvaardigt mijns inziens de noodzaak om ook in dit onderzoek kleur te bekennen.

Wat betreft de representativiteit van de respondenten voor de Tr-gemeenschap als geheel kan men opmerken dat leraren Fries mogelijk oververtegenwoordigd zijn in de steekproef. Als dat waar is, is dat voor het toepassingsdoel van dit onderzoek - het verbeteren van lesmateriaal door een rele-

vantere norm voor taalverzorging te hantieren - vermoedelijk geen probleem, aangezien een eventuele aangepaste norm door Tr-gebruikers met een vergelijkbaar profiel gedidactiseerd zal worden.

Het onderzoek is opgezet met het doel het functioneren van taalvoorschriften in de Fries sprekende en schrijvende Tr-gemeenschap na te gaan om daarmee het bestaansrecht van deze voorschriften te bevestigen of te ontkrachten. Daaronder ligt de visie dat normatief taalonderwijs primair tot doel heeft mensen te socialiseren tot deelnemers aan de Tr-gemeenschap. Dat is ook de visie van de werkgroep kurrikulum.frl, die op basis van het werk van Gert Biesta een nieuw ontwerp voor het schoolvak Fries heeft gevormd. Enkele deelnemers gaven aan dat normatief taalonderwijs ook een ander doel kan dienen, namelijk het conserveren en revitaliseren van woorden en constructies die zeldzaam zijn geworden. Ook dat is uiteraard een legitieme visie. Ten slotte: uiteraard zijn de categorisering van de items als *goedgekeurd*, *afgekeurd* of *twijfelgeval* arbitrair en met een andere schaal of andere cesuren kunnen items in een andere categorie vallen. In dit artikel worden de oordeelsscores bij elk item aangegeven, zodat iedereen er een eigen categorisering aan kan verbinden.

Conclusie

De huidige leermaterialen voor het Fries bevatten veel voorschriften voor taalverzorging. Van 61 voorschriften is onderzocht of professionele gebruikers van het Fries vinden dat deze ook in de praktijk functioneren. Het oordeel van de informanten is dat 38 hiervan werkelijk niet overtreden mogen worden. Hieronder vallen het in de literatuur veelbesproken gebruik van de volgorde hulpwerkwoord-hoofdwerkwoord en het als tweeklank uitspreken van -ii-

Er zijn ook achterhaalde voorschriften: volgens de informanten is tegenwoordig acceptabel: het gebruik van *ferjitte* met de vergetende persoon als onderwerp en de uitgang *-e* achter het bijvoeglijk naamwoord in bijvoorbeeld *har nije adres* ('haar nieuwe adres'), net als in informeel geschreven Fries *elk(e)* in tijdsbepalingen, meervouden op *-es* (*gemeentes*, *boetes*) met een Nederlands equivalent, *leuk*, *blond* en *dik* als persoonsbeschrijving. Over de overige voorschriften geven de informanten als groep geen duidelijk oordeel.

Implicaties voor de onderwijspraktijk

Wil leermateriaal bij de tijd blijven, dan moet het regels voor verzorgd taalgebruik voorschrijven die functioneren in de maatschappij. Gebeurt dat niet, dan wordt taalonderwijs hobbyïsme of komt het in dienst te staan van een persoonlijk, conservatief ideaal van leraren, dat niet met de maatschappelijke realiteit overeenkomt. Voor het aanleren van een maatschappelijk functionerende norm verdient het daarom aanbeveling achterhaalde voorschriften (zie boven) te negeren en deze vormen voortaan in leer- en toetsmateriaal als correct te beschouwen. Uiteraard kunnen de varianten die in het materiaal als alternatief worden aangeboden, nog steeds als synoniemen worden aangeleerd. Wat betreft de voorschriften en overige items die als twijfelgevallen zijn aangemerkt, hebben leraren en methodemakers meer ruimte voor het ontwerpen van een functionerende norm. Volledige en ongemotiveerde afkeuring ervan is mogelijk niet meer vanzelfsprekend. Van de aan het Nederlands ontleende werkwoordvolgorde en het gebruiken van tweeklanken in plaats van lange klinkers, is nu duidelijk dat ze echt als incorrect beschouwd mogen worden, net als voor de lange reeks items in tabel 2. Afkeuring ervan verdient een plaats in lesmateriaal, omdat het een duidelijke

doel dient: het voorbereiden van mensen op deelname aan de kundige Fries sprekende en schrijvende gemeenschap, met haar eigen normen.

NOOT

De oorspronkelijke, Friestalige vragenlijst die voor het onderzoek is gebruikt, is als Word-document te vinden op <https://henkwolf.nl/wp-content/uploads/noarmundersyk.docx>.

LITERATUUR

- Breuker, P. (1992). Taalkundige skaaimerken fan normearre Frysk. *Us Wurk* XLI, 1–58.
- Breuker, P. (1993). *Noarmaspekten fan it hjoeddeiske Frysk*. Rijksuniversiteit Groningen (dissertatie).
- Breuker, P. (2001). West Frisian in Language Contact. In H.H. Munske e.a. (red.), *Handbuch des Friesischen* (pp. 121–129). Niemeyer.
- College voor Toetsen en Examens (2017). *Friese taal en cultuur vwo*. Syllabus centraal examen 2019, versie 2. https://www.examenblad.nl/examenstof/syllabus-2019-friese-taal-en-4/2019/f=/friese_taal_en_cultuur_vwo_2_versie_2019.pdf, geraadpleegd op 19 juni 2020.
- Dykstra, A. (2001). Lexicology of Modern West Frisian. In H.H. Munske e.a. (red.), *Handbuch des Friesischen* (pp. 143–147). Niemeyer.
- Eisma, D., & Popkema, J. (1989). *Tiidwurden*. Afûk.
- Gezelle Meerburg, B., et al. (2017). *Kennisbasis tweedegraadslerarenopleiding Fries*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.
- Grutte opdrachten ferzje 5 (2020), <https://www.kurrikulum.frl/wp-content/uploads/2020/06/Oanpaste-Grutte-Opdrachten-Fase-2-ferzje-5-juny-2020-2.pdf>, geraadpleegd op 19 juni 2020.
- Meer-Pasma, R. van der. (2019). *Verdere standaardisering van het Fries*. Onderzoek naar de acceptatie van voorkeursvormen op lijst

- Fryske Akademy. *Levende Talen Magazine*, 106(1), 41–42.
- Palstra, G., & Van der Meer-Pasma, R. (2013). *Skriuwer mar Frysk*. Afûk.
- Sjölin, B. (1976). *Min Frysk*. Een onderzoek naar het ontstaan van transfer en 'code-switching' in gesproken Fries. *Estrikken* 53. FFYRUG.
- Stienstra, J., De Vries, G., & De Vries, J. W. (1997). *De Stipe*. 3e druk. Afûk.
- Taalatlas. (2015). *De Fryske Taalatlas 2015: Taal yn byld*. Geraadpleegd op <http://afuk.frl/wp-content/uploads/2017/10/012015-taalatlas-frysk-1e-druk.pdf>.
- Varkevisser, N., & Walsweer, A. (2018). *It is mei sizzen net te dwaan: Inventarisatie naar de stand van zaken m.b.t. het (vak) Fries in het primair en voortgezet onderwijs*. NHL Stenden Hogeschool.
- Wolf, H. (1994). *Wat en hoe yn it Ynterferinsjefrysk*. In *syngroan en diagroan ûndersyk nei feroarings yn de Fryske tiidwurdlike einrige*. Fryske Akademy. Scriptie Universiteit Utrecht.
- Wolf, H. (2014). *Argyf Standertwurdlist / oanpassing Steatestavering*. https://www.henkwolf.nl/wp-content/uploads/staveringswizing_argyf.pdf, geraadpleegd op 19 juni 2020.
- Wolf, H. (2019). *Hokker taalfoarskriften binne sa stadichoan achterhelle?*. <https://www.demoanne.nl/hokker-taalfoarskriften-binne-sa-stadichoan-achterhelle/>, geraadpleegd op 19 juni 2020.
- Ytsma, J. (1995). *Frisian as First and Second Language. Sociolinguistic and socio-psychological aspects of the acquisition of Frisian among Frisian and Dutch primary school children*. Fryske Akademy (dissertatie Katholieke Universiteit Brabant).

HENK WOLF is docent Fries en Nederlands bij NHL Stenden Hogeschool en onderwijsontwikkelaar bij de Rijksuniversiteit Groningen. Hij heeft meegewerkt aan de leermethoden *Snâak Frasch* en *EduFrysk*. Zijn onderzoek richt zich hoofdzakelijk op taalverandering. E-mail: henkwolf-info@yahoo.com.